

Аннотация

Садовая Т.В. Защита права на личную неприкосновенность при проведении некоторых принудительных мер. – Статья.

Статья посвящена анализу соблюдения права на личную неприкосновенность при проведении освидетельствования и получении образцов для сравнительного исследования.

Ключевые слова: права и свободы, право на личную неприкосновенность, освидетельствование, получение образцов для сравнительного исследования.

Summary

Sadova T.V. Protection of a Right for Personal Inviolability During Some Coercive Actions. – Article.

This article analyses the modern state of protection of right for personal inviolability during examination and getting samples for identification.

Key words: rights and freedoms, right for personal inviolability, examination, getting samples for identification.

С.В. Томин

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу та криміналістики
Івано-Франківського факультету
національного університету
«Одеська юридична академія»

ОПЕРАТИВНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧА ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Відповідно до ч. 2 ст. 264 КПК України одним з елементів, що утворює зміст державного обвинувачення, здійснюваного прокурором у суді, є пред'явлення доказів стороною обвинувачення [1].

Дії прокурора, які забезпечують досягнення вказаного завдання є чи не найважливішими для обґрунтованості пред'явленого особі обвинувачення.

Даному аспекту діяльності державного обвинувача присвятили свої праці такі науковці, як В.Б. Авер'янов, С.А. Альперт, В.І. Басков, Ю.М. Грошевий, В.В. Долежан, В.К. Звірбуль, П.М. Каркач, М.В. Косюта, Н.Ф. Кузнєцова, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, О.Р. Михайленко, Ю.Є. Полянський, В.М. Савицький, В.О. Серєда, В.В. Сухонос та ін.

Водночас, необхідно звертати увагу на те, що у своїх працях автори в основному звертали увагу на такий аспект доказової діяльності прокурора у суді, як участь його у провадженні судових дій (допиту, огляду, призначення різного роду експертиз), а також у дослідженні доказів, пред'явлених стороною захисту.

Як слушно з цього приводу зауважує Г.М. Корольов, у судових стадіях процесу доказова діяльність прокурора має свої особливості. З пошукового та пізнавального вона більшою мірою перетворюється в доказування-обґрунтування [2, с. 361].

Відповідно до цього, державне обвинувачення – процесуальна діяльність прокурора або іншої уповноваженої КПК України особи, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [3].

В умовах змагального кримінального процесу, у якому сторони судового розгляду користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом, питання достатності та допустимості доказів, які обґрунтовують пред'явлене підсудному обвинувачення має вирішальне значення.

Враховуючи зазначене, державний обвинувач, здійснюючи кримінальне переслідування у суді першої інстанції, повинен не тільки брати активну участь у провадженні судових дій та дослідженні доказів, пред'явлених стороною захисту, але й довести переконливість доказів, отриманих стороною обвинувачення на досудових стадіях провадження у справі.

Вважаємо, що можливості державного обвинувача як суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності не дозволяють йому за необхідності ефективно реалізовувати покладені на нього функції за допомогою наданих йому законом повноважень. На практиці виникає необхідність використовувати для цього арсенал засобів, наявний у працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів.

Саме тому наукового обґрунтування та подальшого законодавчого закріплення вимагають основні аспекти взаємодії між обвинувачем і оперативно-розшуковими органами на стадії судового розгляду

кримінальної справи.

У зв'язку з цим метою даного дослідження є визначення основних напрямків забезпечення оперативного супроводу діяльності державного обвинувача під час розгляду кримінальних справ у суді першої інстанції.

На досягнення зазначеної мети спрямоване вирішення наступних завдань: 1) визначити проблеми правового регулювання взаємодії державного обвинувача та працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів; 2) з'ясувати значення оперативно-розшукової діяльності та підтримання державного обвинувачення у структурі кримінального переслідування; 3) охарактеризувати особливості діяльності державного обвинувача з доказування законності та обґрунтованості пред'явленого обвинувачення; 4) окреслити можливості оперативно-розшукових заходів у доведенні перед судом переконливості та достовірності доказів сторони обвинувачення; 5) розкрити роль працівників оперативних підрозділів у протидії спробам фальсифікації доказів з боку сторони захисту на стадії судового слідства.

Незважаючи на підтверджену на практиці важливість та ефективність взаємодії між вказаними суб'єктами кримінального судочинства, будь-які правові передумови для спільної їх діяльності на стадії судового розгляду кримінальних справ сьогодні відсутні.

Це пов'язано з рядом факторів, основні з яких вбачаються нами у наступному.

По-перше, варто зазначити, що державний обвинувач, слідчі й оперативно-розшукові апарати правоохоронних органів є самостійними підсистемами, перед кожною з яких постають самостійні завдання. Тому ці підсистеми, функціонуючи автономно одна від одної, вирішують поставлені завдання за допомогою наявних власних засобів і методів.

По-друге, як свідчить практика судового розгляду кримінальних справ, державним обвинувачем найчастіше є помічник прокурора, який призначений для підтримання державного обвинувача вже після передачі справи до суду. У зв'язку з цим у державного обвинувача немає повноважень щодо вивчення матеріалів оперативно-розшукової справи, особистої перевірки законності провадження оперативно-розшукових заходів чи безпосередньої участі у слідчих діях для обґрунтування законності їх результатів у суді.

Досліджуючи вказані проблеми, необхідно перш за все звернути увагу на поняття «взаємодія», «оперативно-розшукове забезпечення розслідування», «оперативний супровід», які неодноразово були предметом дослідження у працях як вітчизняних, так і зарубіжних

науковців та розглядаються ними як такі, що певною мірою відрізняються одне від одного за обсягом та змістом [4, с. 75]. Не вдаючись до детального аналізу кожного з них, виходячи з цілей даного дослідження, звернемо увагу лише на оперативно-розшукове забезпечення, яке розглядається як допоміжний засобів одержання фактичних даних в інтересах кримінального судочинства [5] та найбільш точно характеризує взаємодію державного обвинувача та працівників оперативних підрозділів під час розгляду справи у суді.

Діяльність співробітників оперативних підрозділів з одного боку спрямовується на сприяння прокурору в підтриманні державного обвинувачення, а з іншого боку – на протидію незаконним, аморальним спробам захисту «розвалити» справу. Позапроцесуальна діяльність повинна супроводжувати гласну діяльність державного обвинувача в судовому засіданні. Така взаємодія повинна також припиняти вплив на учасників процесу з боку обвинувачених та їх оточення, виявляти і викривати в суді дії захисту, спрямовані на формування помилкового алібі підсудного, фальсифікацію виправдувальних доказів, вживати заходи безпеки щодо учасників сторони обвинувачення.

Вважаємо, що вся діяльність слідчих і працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів повинна підпорядковуватись завданням кримінального переслідування як одного з видів правоохоронної діяльності, метою якого є захист прав та свобод особи у сфері кримінального судочинства.

Оперативно-розшукова діяльність, як і підтримання державного обвинувачення є невід'ємними елементами кримінального переслідування та переслідують мету виявлення та викриття осіб, винних у їх вчиненні.

Оперативно-розшукова діяльність спрямована на збирання доказів, які надалі обґрунтовуватимуть пред'явлене обвинувачення, підтримуване прокурором у суді.

Таким чином, у суді прокурор є офіційним носієм обвинувальної влади, підтримує державне обвинувачення, яке сформоване на основі доказів, отриманих під час провадження ОРД та слідчих дій.

Цей висновок узгоджується з нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якого завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою

припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [6]. По суті, в рамках досудового розслідування та ОРД здійснюється одна й та ж робота: виявлення осіб, які вчинили злочини, викриття їх у скоєному, отримання доказів винності обвинувачуваних, вжиття заходів примусу до тих, хто перешкоджає притягненню до кримінальної відповідальності винних осіб, вжиття заходів щодо відшкодування заподіяної злочином шкоди, ліквідація причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Діяльність працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів забезпечує державного обвинувача необхідним доказовим матеріалом для підтримання державного обвинувачення.

Однак, на стороні обвинувачення лежить обов'язок не тільки надати суду докази, отримані в ході досудового провадження, якими підтверджується обґрунтованість і законність звинувачення. Прокурор повинен зробити це у формі, яка виключає сумніви у судді у достовірності представлених доказів винності підсудного. Переконаливість доказів обвинувачення складається з безлічі складових: психо-лінгвістичного, емоційного чинників; мови тіла і т.д. Вважаємо, що саме від оперативного супроводу може залежати перш за все психічний і фізичний стан допитуваного, його готовність до допиту у суді, його здатність до протистояння адвокату, підсудному, його емоційний настрій (впевненість в своїй безпеці, розуміння своєї ролі і значення своїх показань). Саме у тісній взаємодії з працівниками оперативних підрозділів повинна виконуватись робота з підготовки свідка до дачі показань у суді.

Не менш важливим напрямком роботи з доказами в суді є легалізація даних, отриманих, оперативно-розшуковим шляхом у стадії судового розгляду. На практиці досить рідкісні випадки, коли прокуратура представляє вже на стадії судового розгляду ті дані, які були отримані в ході ОРД. Як правило, вони легалізуються на стадії досудового розслідування. Однак іноді відбувається і так, що прокурор в суді заявляє клопотання про допит нового свідка обвинувачення чи долучення інших матеріалів до справи. При всій суперечливості такого тактичного прийому сторони обвинувачення, суди часто задовольняють такі клопотання. Вважаємо, що прокурорам треба ширше використовувати права, передбачені ч. 2 ст. 264 КПК України, тобто приберігати ключових свідків обвинувачення до вирішального етапу і заявляти клопотання про допит як свідка особи, яка з'явилась у судове

засідання. Завдання оперативного супроводу в подібній ситуації повинне зводитися до того, щоб сформулювати переконливу легенду, чому даний свідок не був допитаний на досудовому розслідуванні і не був включений у список свідків обвинувачення і чому він з'явився саме зараз. У разі необхідності її треба підтримати відповідними матеріалами, які представлятимуть суду (наприклад, тими, які свідчать про те, що про важливого свідка стало відомо тільки тепер).

Особливий інтерес представляє проблема легалізації в ході судового слідства даних, здобутих оперативно-розшуковим шляхом, за допомогою проведення слідчих дій в судовому засіданні.

Так, дуже часто виникає необхідність у допиті працівників, які проводили оперативні заходи, оголошення документів, в яких фіксувалися результати оперативно-розшукових заходів. Іноді в суді потрібно проводити допит слідчого, дізнавача, понятих та інших учасників судочинства або оперативно-розшукової діяльності, які могли б підтвердити достовірність відомостей, отриманих в ході проведення тих чи інших слідчих дій або ОРЗ.

Це перш за все стосується судового допиту оперуповноважених, які проводили ті чи інші заходи, а також начальника органу, що проводив ОРЗ. Видається, що в разі необхідності за правилами ч. 6 та ч. 7 ст. 303 КПК України у суді можуть бути допитані ті особи, які надавали інформацію на конфіденційній основі, а також оперативні працівники, які працювали під прикриттям.

Значний вплив на внутрішнє переконання суду справляє зняття інформації з каналів зв'язку. Тому прокурору важливо обґрунтувати законність застосування даного оперативно-розшукового заходу (чи аналогічної слідчої дії).

Представлені в якості доказів роздруківки фонограм телефонних та інших переговорів, отриманих в результаті проведення слідчої дії (ст. 187 КПК) або ОРЗ, мають певну специфіку. Однією з проблем є тлумачення змісту тих чи інших виразів, вжитих особами, чийі переговори фіксувалися. Труднощі виникають у зв'язку з вживанням сленгу, умовних слів. Виникаючі двозначності пояснюються зацікавленими особами в свою користь. Як правило, сторона захисту в судовому засіданні намагається надати безневинний сенс виразам підсудного. Тому співробітники, які проводили відповідні заходи, повинні дати суду такі показання відносно, скажімо, контексту розмови, які зняли б усі сумніви в тлумаченні сенсу сказаного ними.

Значний вплив на формування внутрішнього переконання суду

мають результати використання відеозапису, інших технічних засобів, які зафіксували ті чи інші обставини, що мають значення для справи, в ході ОРЗ або слідчих дій. Важливо при поданні таких матеріалів у суді обґрунтувати законність, допустимість їх отримання. Як і у попередньому випадку, тут також важлива роль належить показанням осіб, які проводили даний ОРЗ або слідчу дію. Їх показання мають працювати на посилення доказового значення обвинувальних доказів.

У суді допитуються оперативні працівники, які застосовували спеціальні та інші технічні засоби під час проведення тих чи інших ОРЗ. Інколи такі показання можуть мати самостійне доказове значення.

Таким чином, підготовка та забезпечення участі у судовому розгляді як свідків тих оперативних працівників, які отримували інформацію по справі при проведенні ОРЗ, є елементом оперативного супроводу підтримання прокурором державного обвинувачення.

Іншим напрямком взаємодії державного обвинувача з працівниками оперативних підрозділів правоохоронних органів є забезпечення безпеки свідків обвинувачення, потерпілих та інших осіб, чий показання представляються прокуратурою в суді як докази.

Вважаємо, що саме на оперативних працівників повинні покладатись також обов'язки щодо підготовки свідків обвинувачення до дачі показань у суді. Оперативні співробітники можуть надати допомогу прокурору в отриманні інформації про особу, її зв'язки. Вони можуть провести профілактичні заходи, спрямовані на те, щоб у них не виникло бажання ухилитися від дачі показань чи змінити їх у сторону захисту.

Крім питань, що вирішуються в рамках Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ, існує цілий комплекс проблем організаційного, психологічного характеру: як доставити, де розмістити цих людей, як захистити від небажаних контактів у будівлі суду і т.п., які повинні вирішуватись не ким іншим, як оперативними працівниками.

Іншим напрямком оперативного забезпечення діяльності державного обвинувача є викриття спроб фальсифікації доказів з боку сторони захисту. Підготовка захисниками лжесвідків набула значного поширення. Викриття їх у суді є досить складним завданням.

Для перекресного допиту такого свідка прокурору необхідна вичерпна інформація про нього, його слабкі і сильні сторони, зв'язки з підсудним, про негативні факти з їх біографії, в тому числі конфлікти з законом та ін. Все це має дати оперативна перевірка таких осіб. На допиті

це повинно бути використано для перевірки їх показань, а у випадку необхідності – дискредитації їх показань, підриву довіри до них самих.

Вказані обставини обумовлюють необхідність оперативної розробки потенційних лжесвідків. Для цього в межах ОРЗ доцільно фіксувати контакти адвокатів, підсудних з потерпілими, свідками, експертами з метою запобігання пред'явлення суду неправдивих відомостей.

Таким чином, оперативна інформація, отримана про особу, біографію свідків, спеціалістів, клопотання про допит яких заявляються стороною захисту, дозволяє розробити прокурору тактику їх перехресного допиту.

Значною мірою на ефективність дій прокурора у суді впливає інформація, якою обмінюються підсудні між собою під час доставлення їх зі слідчого ізолятора до суду, в приміщенні суду – до початку і після судового засідання, із сусідами по камері, а також з особами, які перебувають на волі. Завдання органів, які здійснюють оперативний супровід у справі в суді полягає у перехопленні таких повідомлень. Вказаний спосіб отримання інформації отримав назву «агентурний метод» [7, с.378]. Значення вказаного способу для ефективного підтримання державного обвинувачення важко переоцінити, оскільки він дозволяє з'ясувати будь-які обставини, пов'язані не тільки з вчиненням злочином, але й відомості щодо запланованих підсудним чи його захисником заходів протидії кримінальному переслідуванню. Легалізація таких даних безпосередньо у судовому засіданні можлива шляхом їх оголошення після заявлення прокурором відповідних клопотань.

Певний вплив на позицію суду здійснює присутність та поведінка у залі судового засідання родичів підсудних та осіб, які їм співчують. Судовий розгляд необхідно організувати так, щоб засідання відбувалося у спокійній, робочій обстановці. Всі дестабілізуючі моменти повинні вчасно виявлятися і віддалятися із залу суду. Вказані завдання повинні вирішуватись спільно з судовими розпорядниками.

Прокурор не повинен нехтувати також спілкування з представниками засобів масової інформації, які можуть запрошуватись стороною захисту з метою впливу на рішення суду. Прокурор не повинен уникати зустрічей з ними. Його робота з журналістами, подання їм інформації у вигідному для сторони обвинувачення світлі також повинна організовуватись та проводитись за участю спецслужб.

Таким чином, взаємодія прокурора з оперативними працівниками є невід'ємним елементом кримінального переслідування, здійснюваного однаковою мірою не тільки на досудових стадіях кримінального процесу,

але й у суді.

Основні напрямки забезпечення оперативного супроводу діяльності з підтримання державного обвинувачення у суді вбачаються у наступному: 1) пред'явлення державному обвинувачеві необхідних доказових матеріалів для підтримання державного обвинувачення; 2) забезпечення переконливості, достовірності представлених доказів винності підсудного; 3) підготовка свідків до дачі показань у суді; 4) легалізація даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом на стадії судового розгляду; 5) легалізація в ході судового слідства даних, здобутих оперативно-розшуковим шляхом на стадії досудового розслідування; 6) забезпечення участі у судовому розгляді як свідків тих оперативних працівників, які отримували інформацію по справі при проведенні ОРЗ; 7) забезпечення безпеки свідків обвинувачення, потерпілих та інших осіб, чий показання представляються прокуратурою в суді як докази; 8) викриття спроб фальсифікації доказів з боку сторони захисту; 9) перехоплення та доведення до відома прокурора повідомлень, якими обмінюються підсудні між собою, із сусідами по камері, а також з особами, які перебувають на волі.

На нашу думку, зазначені напрямки здійснення оперативного супроводу діяльності прокурора у суді повинні враховуватись під час розробки єдиної теорії кримінального переслідування, здійснюваного прокурором у судових стадіях кримінального процесу, та знайти своє відображення на законодавчому рівні, у тому числі у проекті Кримінально-процесуального кодексу України.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. Станом на 01.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: [http:// zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1001-05).
2. Королев Г.Н. Теоретические и правовые основы осуществления прокурором уголовного преследования в российском уголовном процессе. Дис. ... докт. юрид. наук / Н.Г. Корольов. – Нижний Новгород. – 2005. – 438 с.
3. Проект кримінально-процесуального кодексу України, внесений Президентом України. Реєстраційний номер 9700 від 13.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: [http:// w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312).
4. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход / Под ред. Н.Д. Эриашвили. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 191 с.

5. Комісарчук Р.В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні незаконних фактів приватизації державного та комунального майна, вчинюваних організованими злочинними групами/формуваннями // Науково-практичний журнал: Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. - № 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/18.htm

6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>.

7. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. В.Б. Рушайло. – СПб.: Лань, 2000. – 720 с.

Анотація

Томин С.В. Оперативний супровід діяльності державного обвинувача під час судового розгляду кримінальної справи. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню проблем взаємодії державного обвинувача та працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів у процесі судового розгляду кримінальної справи. На основі чинного законодавства України та теоретичних положень кримінально-процесуальної науки та теорії оперативно-розшукової діяльності автор розкриває можливості оперативно-розшукових заходів у доведенні перед судом переконливості та достовірності доказів сторони обвинувачення, характеризує роль працівників оперативних підрозділів у протидії спробам фальсифікації доказів з боку сторони захисту на стадії судового слідства.

Ключові слова: державний обвинувач, оперативний супровід, оперативно-розшукові заходи.

Аннотация

Томин С.В. Оперативное сопровождение деятельности государственного обвинителя в ходе судебного рассмотрения уголовного дела

Статья посвящена исследованию проблем взаимодействия государственного обвинителя и сотрудников оперативных подразделений правоохранительных органов в процессе судебного рассмотрения уголовного дела. На основе действующего законодательства Украины и теоретических положений уголовно-процессуальной науки и теории оперативно-розыскной деятельности автор раскрывает возможности оперативно-розыскных мероприятий в доказывании перед судом убедительности и достоверности доказательств стороны обвинения, характеризует роль работников оперативных подразделений по противодействию попыткам фальсификации доказательств стороной защиты на стадии судебного следствия.

Ключевые слова: государственный обвинитель, оперативное сопровождение, оперативно-розыскное мероприятия.

Summary

Tomyn S. Operational support of the public prosecutor in the trial of criminal cases

The article is devoted to the problems of interaction between the public prosecutor and the officers of operational units of law enforcement agencies in the process of judicial review of the case. On the basis of current legislation of Ukraine and the theoretical principles of criminal procedure and the theory of operational and investigative activities the author reveals the possibility of search operations to be proved before a court conviction and credibility of the prosecution evidence, describes the role of workers operating units to counter the attempts of falsification of evidence by the defense at the stage trial.

Keywords: public prosecutor, operational support, operational and investigative activities.

